

SCENES

Det Norske Teatret
Rosenkrantzgård II

JORDA RUNDT PÅ 80 DAGAR

Teater av
Bengt Ahlfors
etter
Jules Vernes
roman

Mr. Phileas Fogg.
(Frå den franske originalutgåva, 1873).

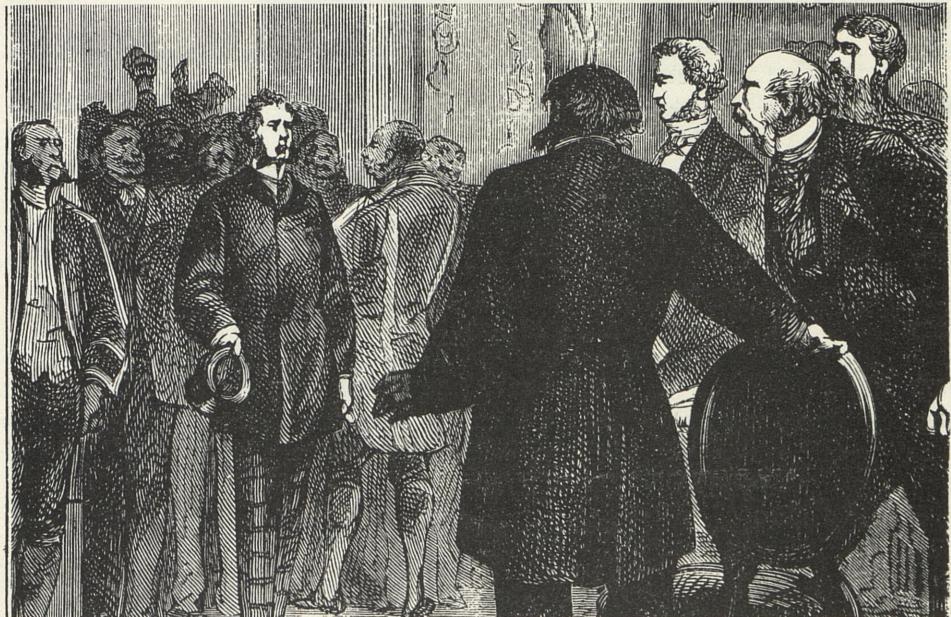
HER ER EG MINE HERRAR!

Romanhelten Phileas Fogg hadde reist jorda rundt på 80 dagar. Ein sensasjon. Men ein sensasjon som det i året 1872 likevel var fullt mogleg å gjera han etter for alle menn med den same sosiale bakgrunnen.

For føresetnadene var til stades.

Teknikken hadde gjennom den industrielle revolusjonen bygd opp eit verdsomfattande samferdslenett. Imperialismen hadde skapt eit samanhangande landbelte kring jorda der eit velutbygd militærvesen og rettsvesen verna om personleg tryggleik for europearane. Gjennom kapitalismen hadde ein til slutt skaffa seg det økonomiske overtaket og herredømmet. Det er ei tid da ingen naturhindringar var for store, ingen folkeslag for små til å kunne temmast og nyttast for europearane sitt føremål. Det var ei tid da ein, som Phileas Fogg, kunne meistre alle vanskar berre ein hadde pengane — og dermed makta — på si side. For det fanst ikkje noko uventa for dei som i alle situasjonar kunne kjøpe seg fram eller, når det ikkje nytna, truge seg fram med revolver.

Sett på denne bakgrunnen blir «Jorda rundt på 80 dagar» ein demonstrasjon av korleis det europeiske mennesket rana til seg og utnytta overmakta si i verda. Overallt herskar det regelbundne. Alt er sett inn i eit system som berre blir liva opp og uroa nå og då av tiggjarar, religiøse fordommar, indianarar i kamp for bøffelmarkene sine. Men det er «slumper» som er til for å meistrast og haldast under kontroll med nokre pundsetlar, den britiske rettferda, eller nokre velvalde skott.

«Her er eg mine herrar!»

Frå den franske originalutgåva, 1873.

- 1764 Watt byggjer den dobbeltverkande dampmaskinen.
- 1775 Støypejarnskinar i Tyskland.
- 1783 Dei første menneske stig opp i lufta i ein varmluftballong. Same året blir den første hydrogenballongen laga.
- 1785 Kanalen kryssa med ballong.
- Første prøvetur med eit dampskip.
- 1802 «Charlotte Dundas». Det første dampskipet i fast drift.
- 1804 Trevithik byggjer lokomotiv for skinedrift.
- 1807 Fulton høstar den første suksessen med hjuldamparen «Clermont» på Hudson-elva.
- 1819 Hjuldamparen «Savannah» kryssar Atlanterhavet.
- 1825 Første jarnvegssline: Stockton — Darlington, England. Skiner av smidd jarn.
- 1829 Stephenson konstruerar «The Rocket». Det første pålitelege dampokomotivet.
- 1836 Grenn flyg i ballong frå London til Nassau på Bahama.
- 1838 Morsealfabetet.
Første dampskipsruter mellom Europa og Amerika.
- 1841 Cook skipar det første reisebyrået.
- 1843 John Ericson installerer skruepropellen i dampfregatten «Princeton».
- 1850 Store jarnskip blir bygde.
Bauer lagar den første undervassbåten.
- 1852 Første jarnvegssline i India. Fam til 1868 hadde engelskmennene investert 75 millionar pund i indiske jarnvegar.
- 1854 Noreg får den første jarnvegen frå Eidsvoll til Christiania.
- 1857 Den første Atlanterhavskabelen blir lagd ut.
- 1858 Pullman lagar dei første sovevognene.
- 1869 Suez-kanalen blir åpna.
Pasific-jarnvegen blir åpna i USA.
- 1870 I Europa førest jarnvegen gjennom Alpane ved Mont Cenis.
- 1871 Den første jorda-rundt-reise averterest i amerikanske aviser. Ferda gjekk frå San Francisco til Japan, Hong Kong, Calcutta, Bombay, Suez, London, New York og attende til San Francisco. Den skulle ta 82 dagar og kosta 4 400 kroner.

- 1519-22 Magellan-ekspedisjonen seglar jorda rundt på 1080 dagar.
- 1580 Portugal erobra av Spania.
Herredømmet i India fell saman. Franskmenn og engelskmenn tar over.
- 1600 Det privateigde Aust-indiske Kompaniet blir skipa i England.
Får kongeleg konsesjon på handelen med India.
- 1756-63 Sjuårskrigen.
Engelskmennene driv franskemannene ut av India.
- 1773-84 Regulating Act og India Act. Den britiske krona tar over meir og meir av herredømmet og administrasjonen i India frå det Aust-indiske Kompaniet og dei innfødde småkongane (raja og maharatta).
- 1776 Dei amerikanske koloniane riv seg laus frå England. Eit stort tap for det gryande britiske imperiet.
- 1800-50 Det mektige, isolerte og sjølvbergande kinesiske riket splintrast i indre uro. Det nær 200 år gamle Manchu-dynastiet står for fall.
- 1823 Monroe-doktrinen forbyr all framand innblanding på det amerikanske kontinentet. «Gaukungen» USA blir ein ny motstandar i kampen om territoria.
- 1828-56 Generalguvernøren Lord William Bentick sett igjennom omfattande reformer i India. Mellom anna blir den gamle skikken at enkja skulle brennast levande når mannen døyde (suttee) — forboden ved lov.
- 1837-1901 Dronning Victoria på den britiske trona.
- 1839-41 Opiumkrigen. Kinesarane hadde ingen interesse av handel med dei inntrengjande europearane. Opium var den einaste vara dei fekk kinesarane til å ta imot. Og det Aust-indiske Kompaniet skaffa seg te i bytte med opium dyrka i India. Men den kinesiske regjeringa sokte å kontrollere opiumimporten. Engelskmennene tvinga dei derfor til å åpne hamnene.
Freden i Nanking. England får herredømme over Hong Kong.
- 1850—64 Tai-ping-opprøret. 20 millionar kinesarar — eller like mange som på den tida bodde i Storbritannia, blir drepne.
- 1857 Frankrike og England utnyttar uroa i landet og tvingar kinesarane ved freden i Tientsin til å ta imot deira misjonærar, handelsmenn og diplomatar. Opiumshandelen blir legalisert. Europearane får rett til eigne kvarter i dei større byane, eigen lov og dom, og rett til å halde krigsskip i dei kinesiske farvatna.
Britane tok i reformarbeidet sitt ikkje tilstrekkeleg omsyn til dei religiøse førestillingane i det indiske folket. Dei innfødde troppane (sepoy) gjør opprør fordi dei fekk patronar innsmurde med ku- og grisefeitt. Kua var heilag for hinduane. Grisen urein for muhammedanarane.
Uroa spreier seg til det meste av nord-India, og det britiske herredømmet over det store og viktige handelsområdet står i fare.
- 1858 India blir kronkoloni leia av ein visekonge i Calcutta. Engelskmennene freistar frå nå av å isolere seg frå dei innfødde og søker ikkje å gripe reguleringar inn i deira skikker og religion.
- 1861-65 Den nord-amerikanske borgarkrigen. Krigen fell i vest saman med indianarkrigane.
- 1864 Rleire hundre vergelause indianarar blir nedslakta i Sand Creek, Colorado.
- 1869 Gladstone blir statsminister i England etter Disraeli.
- 1870 Radikalt fall i bøffeltalet. Dyra var livsgrunnlaget for indianarane og ein gong eit av dei tallrikaste dyreslag i verda.

«Frå vegen til India» av Walt Whitman

Skrive 1871 tilegna året 1869.

Syng mine dagar,
Syng mi samtids storverk
Syng ingenørars sterke finarbeid,
Våre moderne underverk, (antikkens viktige sju
overgått.)

I aust Suezkanalen i den Gamle Verda,
Den Nye av sin mektige jarnveg omspend,
Havet innlagd med veltalande vennlege kablar;
Først nå kan det lyde og alltid lyde, ropet med Deg Å sjel,

:/:

Ein lovsang ny eg syng,
Dykk kapteinar, ferdamenn, oppdagarar, dykker,
Dykk ingenørar, dykk arkitektar, maskinistar, dykker,
Dykk, ikkje for handel og samferdsle berre,
men i Gud sitt namn, og for Di sak Å sjel.

:/:

År ved di vidåpna dør eg syng!
År for den fullførte oppgåva!
År for bryllaupet mellom kontinent, klima og ocean!
(Ikkje lenger skal dogen i Venezia ekte Adriaten.)
Eg ser Å år i deg den mektige klote av hav og land gitt og
givande til alle,
Europa til Asia, Afrika med, og dei til den Nye Verda,
Landa, geografien, dansar framfor deg, haldande ein
festleg krans
som brud og brudgom hand i hand.

:/:

Å vi kan ikkje vente lenger,
Vi òg tar skip Å sjel,
Gladelege vi òg sett ut på veglaust hav,
Utan frykt for ukjend kyst seglante på ekstatiske bølgjer,
Midt bland virvlande vindar, (Du presser meg mot Deg, eg Deg
mot meg, Å sjel,) Lovsyng oss fri, syngjande vår song til Gud
jublante vår jubel om lykkeleg landnåm.

(Omsett av Jon Nygaard).

Jules Verne 1828—1905.

Portrett frå 1872, då han skreiv «Jorda rundt på 80 dagar».

Litteraturen skulle trekke det gløymde, det range og urettferdige fram i lyset og stille seg kritisk til samfunnet og samtida. Bak det heile låg ein draum om at alt gjennom opplysande kritikk kunne endrast og forbetraast. Men berre få forfattarar og enda færre lesarar følgde opp. Det store fleirtal vende ryggen mot alt elendet og alle problema i den nye litteraturen — og let seg lokke med i romantiske draumar om fortid og framtid eller framande land. Denne lengsla fanga Jules Verne opp i bøkene sine. Og han vart det første lysande namnet i den nye kommersielle romantikk litteraturen som nå velta fram.

Heltane hans kan vera teknikarar som Fergusson i «Jorda rundt i ballong» (1863), matematikarar som Cyrus Smith i «Den løyndomsfulle øya» (1874), ingeniørar som Robur i «Erobaren» (1886), fysiker som Nemo i «Ei jordomseglung under havet» (1869—70), — men reisene deira er alltid ekte romantiske — og fantastiske. Dei går til månen, til det indre av jorda, til Nordpolen og andre fjerne og eksotiske stader som øyane i Stillehavet, den indiske jungelen — eller Noreg. Dei nyttar alle slag trahtsportmiddelet. Men helst dei uvanlege som luftballongar, undervassbåtar og rakettar. Men personane hans ikkje berre reiser, dei lever òg som ekte romantiske heltar. Dei er riddarar som høviskt kjempar for eller tilber opphøgde jomfruer. Kjærleiken er noko som blir skjult bak noko anna — ein mellomann som Passepartout, ei bok som «Bradshaws Continental Railway Steam Transit and General Guide», eller eit parti whist. Det er victorianismen sin tidsalder. Men det er òg romantikk med tradisjonar attende til mellomaldersegnene om Lancelot og Guinevere, Paolo og Francesca, og fram til Løvborg og Hedda.

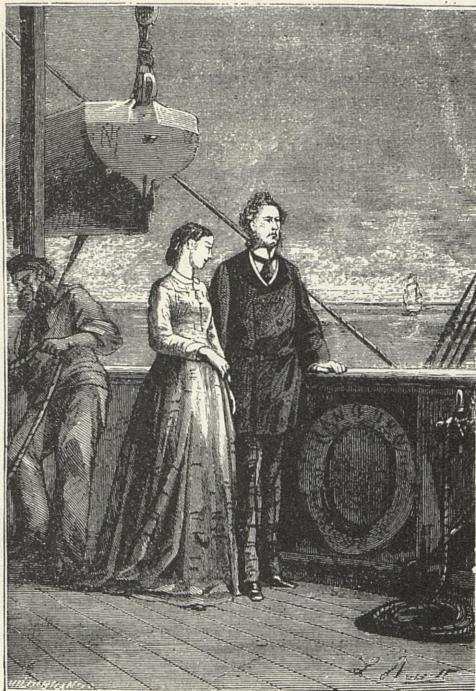
Den naturvitenskaplege og tekniske fantasien som var så særmerkt for Verne, stemde godt med utviklingstrua og optimismen i slutten av hundreåret. I dei fantastiske reiseskildringane sine realiserte han berre dei perspektiva som vitskapen i samtida hadde åpna.

Men her stod han ikkje alene. Han fører lina vidare frå mellom andre amerikanaren Edgar Allan Poe (1809—49) som hadde åpna auga hans for det

JULES VERNE og litteraturen i samtida

«Det, at en Literatur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat.»

Disse vidkjende orda til Georg Brandes er nett no hundre år gamle. Dei innleier det såkalla «moderne gjennombrotet» i nordisk litteratur — slik Zola samstundes gjorde det i Frankrike.

«De har vansk, Mr. Fogg?»
(Frå den franske originalutgåva, 1873).

spennande, uhyggelege og utrulege. Hos han fann han òg førebilete for mektige naturkrefter som Moskenesstraumen i Lofoten — og visse i trua på utviklinga. Alt som ung vart han gripen av Poes forteljing om ei ballongferd over Atlanterhavet. Den åpna med orda: «Det store problemet er til sist løyst! Lufta, så vel som jorda og havet, er endeleg undertvinga av vit-skapen og vil bli ein allmenn og vanleg landeveg for menneska.» Like oppglødde over at mennesket nå var herre på sjø, på land og i lufta var òg mange forfattarar i Verne si eiga samtid. Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud og Verlaine i heimlandet. Og Walt Whitman i Amerika. Dei skreiv alle hyldande dikt til utviklinga og den evige lengt mot nytt land. Særmerkt for tida er ei strofe fra den store diktsyklusen «Reisa» (Le Voyage) av Baudelaire:

Men reisens sanne elsker er Han som drar av lande
for slve færdens skyld; lett til sinds og uforknytt
følger han Tegnet skjebnen satte på hans panne
og for hver havn han når, er hans ord: Avsted pånytt!

(Gjendikta av Emil Boyson).

Orda høver òg godt om Phileas Fogg — som reiser jorda rundt for å reise — ikkje for å titte på ho, oppleve ho — og ta stilling.

FØRSTEFRAMSYNINGA AV «JORDA RUNDT PÅ 80 DAGAR» — — EIT REGN AV GULD

Jules Verne er blant dei få som har kunna leva av bøkene sine — og leva godt. Framfor alle andre var det «Jorda rundt på 80 dagar» som skapte grunnlaget for denne finansielle lykka.

Le Temps hadde alt publisert romanen som føljetong før forleggaren Hetzel fekk gitt han ut. Føljetongen skapte straks stor og jamt stigande interesse på begge sidene av Atlanteren. I Amerika, England og Frankrike starta organiserte veddemål for og imot Fogg. Nett som i romanen.

Dei store dampskipsselskapene kappbaud Verne om å la Fogg nytta **deira** skip på den utrulege ferda. Men forfattaren let seg ikkje overtala, korkje av Cunard-line eller White-Star — og Phileas Fogg kryssa Atlanterhavet i vesle «S/S Henrietta» snøggare enn noko linjeskip kunne ha makta det.

Knapt før føljetongforteljingane var avslutta, fekk Verne tilbok frå dramaturgen Édouard Cadol om å overføre teksten til teateret. Han tok imot tilboden og let Cadol få ein kontrakt på teaterretten til boka.

Og Cadol skreiv i all hast eit scenario for å nytte høvet til å smi medan jarnet enno var varmt. Men han hadde feilrekna tilhøva. Ingen ville setje opp stykket.

Først to år seinare fekk Verne eit nytt tilbod frå teateret: Direktørane Ritt og Larochelle ved teateret Porte Saint-Martin kunne presentere ein ny teaterversjon av d'Ennery — ein meister i dramatisering av romanar. Og Verne sa ja — og vona på nytt.

Teateret Porte Saint-Martin var som skapt for ei slik oppgåve. Rekvisittøren kunne hente fram frå lageret ein fullt utrusta indisk elefant; dresserte, kvæsande slangar, raudhudar med revolverar; trollmenn trena i hindu-ritualane; røyk, lukt og bedøvande tryllemiddel.

Dette storarta utstyret uroa Verne. Han var skremt av den motgangen som Alexandre Dumas fils hadde møtt for sitt overlesa og prangande Théâtre historique. I største spenning spurde han derfor instruktøren under ei av prøvene om han trudde det ville bli ein suksess. «Nei», fekk han til svar, «det blir ein formue».

Og svaret var rett.

Teaterstykket **Jorda rundt** (Tour du Monde) vart eit regn av gull over dei alle — Verne, d'Ennery, Ritt, Larochelle — men òg den uhedlige Cadol, for trass alt var det han som satt med framsyningsretten.

(Framhald side 11).

Jules Verne karikert av André Gill, etter premieren på Porte Saint-Martin 8. november 1874.

JORDA RUNDT

Teater av Bengt Ahlfors e
Musikk: Helge

DRAMATIS PERSONAE:

ODD FURØY

Phileas Fogg.

JOHANNES ECKHOFF

Passepartout.

PÅL SKJØNBERG
Fix, detektiv.

ANITA RUMMELHOFF
Aouda, indisk enkje.

PÅ 80 DAGAR

etter Jules Vernes roman.
Ile Hurum.

BJARNE ANDERSEN

ØYVIND ØYEN

KÅRE WICKLUND

Mr. Thomas Flanagan, medlem av Reformklubben.
Den britiske konsulen i Suez.
Ein tiggars i Bombay.
Ein elefant.
Ein dommar i Calcutta.
Ein berestolberar i Hong Kong.
Ein konduktør på Pacific-ekspresen.
Andrew Speedy, kaptein på S/S Henrietta.
Samuel Wilson, pastor.

Mr. Samuel Fallentin, medlem av Reformklubben.
Boyen til den britiske konsulen.
Ein tiggars i Bombay.
Sir Francis Cromarty, general.
Ein notar i i Calcutta.
John Bunsby, kaptein på losbåt nr. 43.
Buffalo Bill.
Ein fyrbøtar på S/S Henrietta.
Ein konduktør i Liverpool.

Mr. John Sullivan, medlem av Reformklubben.
Ein tiggars på Charing Cross-stasjonen.
Ein basar i Suez.
Ein telegrafstasjon i Suez.
Ein tiggars i Bombay.
Ein konduktør i India.
Ein elefanteigar.
Ein politimann i Calcutta.
Ein opiumrøykar i Hong Kong.
Ein berestolberar i Hong Kong.
Ein kelner på S/S Henrietta.
Ein politimann i Liverpool.

Musikarar:

HELGE HURUM

ERIK AMUNDSEN

SVEIN-ERIK GAARDVIK

Omsetjing og regi: SVEIN ERIK BRODAL

Dekor: SNORRE TINDBERG

Kostyme: ADA SKOLMEN

Parykkar og

masker: DORO WALSTAD

Regiassistent: JON NYGAARD

Inspisent: INGAR NILSEN

Rekvisitør: STEIN HAMRE

Sufflør: TONE ASTRUP

Teaterforlag: Nordiska Teaterförlaget AB.

Programredaksjon: Jon Nygaard og Halldis Hoaas.

Foto: Sturlason.

Trykk: Norsk Prent L/L, Oslo.

FØRSTEFRAMSYNINGA ...

Stykket tok Paris med storm. Bilettinntektene var uhøyrde: 8. 037 franc første dagen, 254.019 francs på dei første to vekene. Og denne tilstrøyminga heldt seg urokka i 2 år.

Verne vart eit namn alle kjende. Avisane var fulle av heidrande karikaturar. Ein stad steikte han jorda på spidd som ein kylling. Andre stader var han ein akrobat som sjonglerte med jorda framfor ei interessert folkemengd.

HAVET

Jag står framför havet.

Där är det.

Där är havet.

Jag tittar på det.

Havet. Jaha.

Det är som på Louvren.

Göran Palm.

Elefanten er det klokaste av alle dyr, det einaste som hugsar sine tidlegare liv; utan å røre seg står han lang tid om gongen og mediterer over dei.

Buddhistisk tekst.

Illustrasjon frå ei utgåve av «Jorda rundt på 80 dagar».

VARUDEKLARATION

Att återberätta en historia utan att skarva eller dra ifrån någonting, det vore att fördärva historien. Fabuleringsmästaren Jules Verne kan knappast misstycka att jag har förhållit mig fritt till hans bok.

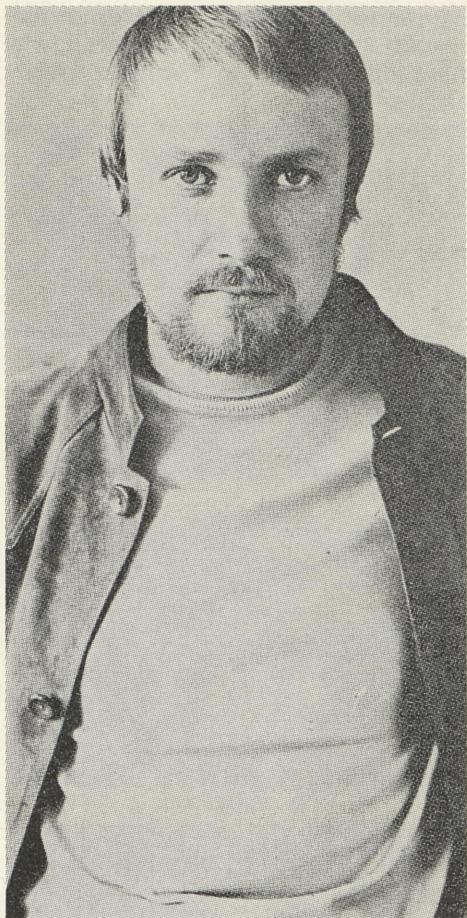
Jorden runt på 80 dagar är (och ska få vara) äventyr och lek. Men tiden har förändrat perspektivet, vi kan inte längre ägna världsresenären Fogg samma aningslösa beundran som samtidens kunde. Också Jules Verne förhåller sig med mild ironi till den originelle engelskmannen.

Parodin ligger nära til hands och förstärks av att hela tidsepoken för oss har ett skimmer av komik. Går man ett steg längre snuddar man redan vid satiren och historien ser ut att handla om en tämligen inbilsk victorian som mitt under kapitalismens och imperialismens blomstring reser runt jorden utan att se någonting alls. En suverän pojkbokshjälte javisst, men också en förvuxen Etongosse som anser det självklart att man kan tala engelska överallt, som just i Indien (verkligen!) klagar på maten och som aldrig reflekterat över vilka som arbetat ihop de pengar han slänger ut på sitt meningslösa hugskott (min förmordan att han investerat i Ostindiska Kompaniet är väl inte orimlig?). Om han ägnar en tanke åt den värld han färdas igenom, ser han den närmast som en handelsträdgård befolkad av idel barbarer som under klok brittisk ledning förser Reformklubben (och det övriga västerlandet) med te, ingefära och annat av livets nödorft. Om han vore ideologiskt lagd kunde han citera sin landsman, imperiebyggaren Cecil Rhodes: «Jag hävdar, att vi är den främsta rasen i världen, och att ju större del av världen vi bebor desto bättre är det för den mänskliga rasen... Om det finns en Gud tror jag att Han skule vilja att jag målade största möjliga del av Afrikas karta så brittiskt röd som möjligt.»

Passepartouts karaktär har jag ruckat lite på. I boken är han en trogen slav, den mönstergille underklassaren. Jag tyckte att Phileas Fogg var bättre betjänt av en kontrast, en realist med blick för världens därskap, men också för detta livets goda. Fantasten behövde en Sancho Panza.

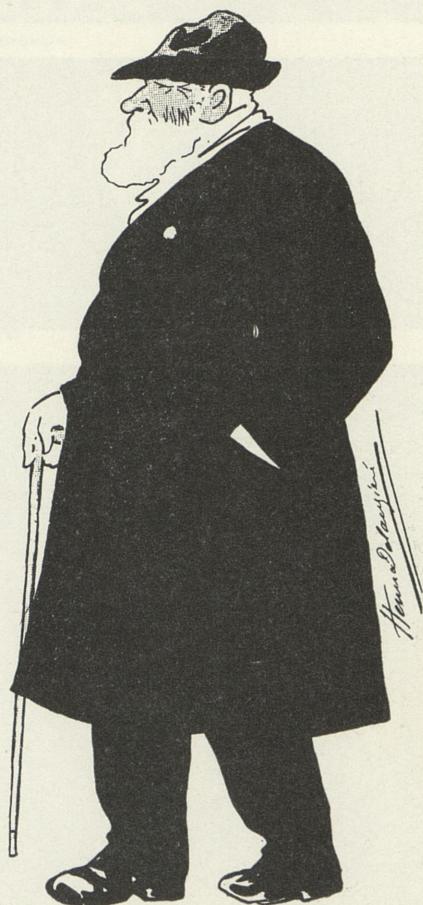
Annars följer jag historien ganska snällt, fast jag av praktiska skäl lämnat bort diverse äventyr. Att Passepartouts förbrytelse i Bombay är lite annorlunda än i boken, att elefantköpet tillgår på annat sätt, att en isjakt förvandlats till dressin, det spelar väl inte så stor roll? Och varför kunde det inte ha varit Buffalo Bill som ställde till bråk med Fogg på Pacific-expressen när han ändå fanns i närheten?

Bengt Ahlfors.

Bengt Ahlfors.

Jules Verne — 70 å gammal.

Etter urpremieren på Lilla Teatern i Helsinki, Bengt Ahlfors' eige teater, har hans versjon av «Jorda rundt . . .» funne vegen til fleire scener i Skandinavia. Nedanfor følgjer nokre glimt frå framsyningane i Århus, på «Svalegangen», på Borås Stadsteater og på Norbottensteatern.

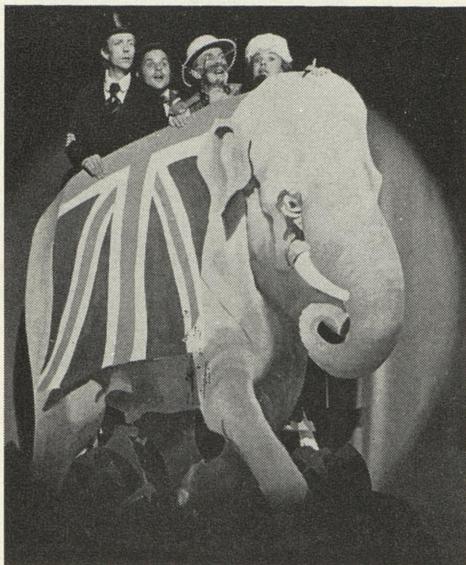
«Svalegangen», Århus.

«Svalegangen», Århus.

Borås Stadsteater.

Norbottensteatern.

Slik er rytmen:

Skund, skund, skund mot hovudstasjonen.

Menneske på perrongar:

Lynfoto av gamal sjukdom,
masker stivna i smil,
nakne born,
og kledde born.

Varme, regn,

atter sol.

Opne munnar,
utstrekte hender,
skrik utan lyd.

Alt er ein pantomime:

Skal rørslene uttrykke salg og kjøp,
bøner og krav,
befrukting og langsam død?

Sjå på meg, gamle stasjonsmeister:

Kva ser du i mitt ansikt?

Sløv av sol,

redd for menneskehavet,
men mest for min puls
som er skaka til eitt
med toget sitt hjarteslag:
skund, skund, skund mot hovudstasjonen.

SPELPLANEN PÅ DET NORSKE TEATRET

HOVUDSCENEN:

Maxwell Anderson:

DRONNING I TUSEN DAGAR

Regi: Jack Fjeldstad.

Scenografi og kostyme: Arne Walentin.
Med Lasse Kolstad som Henrik VIII og
Ragnhild Hilt som Anne Boleyn.

BØR BØRSON JR.

Mussikkspell i to akter etter Johan Falkberget
bergets roman.

Manus: Harald Tusberg.

Musikk: Egil Monn-Iversen.

Regi: Sverre Udnæs.

Koreografi: Henry Murer

Kostyme: Grethe Wang.

Med Rolv Wesenlund i tittelrolla.

For barna:

Erik Vos:

STEL IKKJE DYR SOM DANSAR

Regi: Rolf Daleng.

Scenografi: Snorre Tindberg.

På turne:

Gustaf af Geijerstam:

STORE-KLAS OG VESLE-KLAS

Regi: Kjetil Bang-Hansen.

Scenografi: Anna Gisle.

Med m. a. Jack Fjelstad, Nils Sletta, Ulrike Greve, Astrid Sommer, Johan Kjelsberg, Grete Nordrå, Torbjørn Halvorsen, William Nyrén.

Dei komande framsyningane
på SCENE 2 blir:

Eugene Ionesco.

KONGEN DØYR

Regi: Bjørn Endreson.

John B. Kuntz/Lor Crane.

WHISPERS ON THE WIND

Regi: Rikki Septimus.

«Eit lite glas, da, men **etterpå** må eg gå!»
(Frå den franske originalutgåva, 1873).

